

УДК 159.9:331.5

МІСЯЧНА Н. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТИПОЛОГІЯ БЕЗРОБІТНИХ ГРОМАДЯН

Стаття присвячена розгляду проблеми безробіття. На основі даних емпіричного дослідження визначено соціально-психологічні обмеження, що впливають на готовність безробітних до зміни професії та перенавчання. В статті висвітлено типологію безробітних громадян, яка побудована відповідно моделі соціально-психологічних обмежень готовності безробітних до зміни професії та перенавчання.

Люди, які опинилися без роботи мають стійкі особистісні особливості, що дозволяють розділити їх на п'ять типів з метою розробки необхідних і адекватних психокорекційних заходів. Дана типологія дасть можливість спеціалістам служби зайнятості здійснювати роботу з безробітними в напрямку підвищення їх адаптаційного потенціалу в професійній сфері та готовності до зміни професії та перенавчання, що в свою чергу дозволить мінімізувати рівень реального безробіття.

Ключові слова: безробіття, соціально-психологічні обмеження, типологія безробітних громадян.

Постановка проблеми. Соціально-економічна криза, політична нестабільність в країні спричинили появу великої кількості безробітних. За підсумками 2015 року рівень безробіття в Україні сягнув 12-14% від загальної кількості економічно активного населення країни. Безробіття має ряд негативних соціально-психологічних наслідків: пасивність, розгубленість, фрустрованість; обмеження соціальних можливостей індивіда; відсутність заробітку, внаслідок чого стає неможливим задоволення потреб людини, сім'ї; відсутність вираженої особистої і соціальної активності, спостерігається зниження самооцінки тощо.

У створенні теоретичних передумов дослідження вказаної проблеми зробили суттєвий внесок такі українські вчені, як: Г.О.Балл, О.Ф.Бондаренко, Є.В.Єгорова, І.А.Зязюн, О.М.Ігнатович, З.Г.Кісарчук, О.В.Киричук, Г.С.Костюк, О.І.Кульчицька, Н.І.Литвинова, С.Д.Максименко, І.П.Манюха, В.Ф.Моргун, Н.Г.Ничкало, О.М.Отич, В.Г.Панок.

Метою статті: є висвітлення типології безробітних громадян відповідно моделі соціально-психологічних обмежень готовності безробітних до зміни професії та перенавчання.

Виклад основного матеріалу. Успішність професійної діяльності сучасного фахівця багато в чому залежить від достатнього рівня розвитку професійного мислення, його здібностей та психологічної готовності до пошуку, бачення і вирішення нових, висунутих життям,

суспільною практикою завдань. Високий професіоналізм сучасного фахівця припускає наявність творчого початку в його праці, сміливості в пошуку нових шляхів, засобів, способів вирішення професійних завдань, як традиційного характеру, так і висунутих життям.

Такий фахівець стає конкурентоспроможним в сучасних умовах, володіє необхідною готовністю успішно діяти на сучасному ринку праці.

Разом з тим важливими складовими професійної готовності фахівця є його професійна і загальна ерудиція, професійний світогляд, необхідний рівень соціального розвитку і соціальної зрілості особистості фахівця, що дозволяє йому правильно орієнтуватися у соціальному оточенні (політичному, правовому, економічному, релігійному, моральному) [6].

Особливу роль в успішності професійної діяльності відіграє сильна мотивація досягнення успіху. Дослідження показали тісний зв'язок між рівнем мотивації досягнення і успіхом у житті і діяльності людини. Люди з високим рівнем мотивації досягнення більш впевнені в успішному результаті справи, активніше шукають необхідну для цього інформацію, готові прийняти відповідальне рішення, більш рішучі, наполегливі, ініціативні і частіше проявляють творчість в невизначених ситуаціях. Більшою мірою орієнтовані на успіх (і частіше домагаються успіху) інтернали (порівняно з екстерналами) [5].

Суб'єктивні чинники та критерії успішної кар'єри:

- захопленість і задоволення від справи, якою займаєшся;
- вміння розставляти пріоритети в професійній діяльності;
- прагнення до постійного вдосконалення в професійному плані;
- вміння ризикувати;
- відкритість до нових знань
- швидка навченість;
- особиста ініціатива і підприємливість;
- власні високі досягнення на трудовому терені;
- вміння досягати успіху, незважаючи на перешкоди в мотиваційній, орієнтаційній та пізнавально-оперативній сферах особистості;
- втілення власних ідей і планів на роботі.

Соціально-психологічні обмеження безробітного впливають на готовність безробітних до зміни професії та блокують успішне просування по кар'єрних сходах, а саме це:

- відсутність цілей і планів;
- відсутність корисних зв'язків і контактів;
- відсутність соціального капіталу;
- нездатність розпоряджатися власним часом і силами;
- неможливість набуття професійного досвіду;
- невпевненість в собі і своїх силах;
- загострена депресивність;
- низька стресостійкість;

- неправильний вибір професії;
- перенасиченість ринку праці кадрами конкретної спеціальності;
- низька комунікабельність;
- невміння працювати в команді.

Важливим для даної ситуації є також *сформована готовність* людини до зміни діяльності та стиль реагування на життєві обставини, що змінюються. Психологічна готовність розуміється, як складне особистісне утворення, багатопланова і багаторівнева структура якостей, властивостей і станів, які у своїй сукупності дозволяють конкретному суб'єкту успішно виконувати діяльність. Готовність до зміни професії дає можливість особі йти в ногу з часом та бути конкурентноспроможним на ринку праці.

Отже, нами проведено емпіричне дослідження, яке було спрямоване на виявлення суб'єктивних обмежень в структурі психологічної готовності безробітних щодо зміни професії та перенавчання.

Результати емпіричного дослідження показали, що у 55 % безробітних знижений рівень прагнень до досягнення успіху та поставлених цілей. У 40 % безробітних низький рівень прагнень до самовдосконалення, а саме потреба в особистому та професійному розвитку та зростанні. 59 % безробітних мають низьку мотивацію до змін у власному житті, вони не прагнуть змінювати ситуацію, в якій вони опинилися. 39 % безробітних підвищений рівень тривожності, що свідчить про розвинуту самокритичність. Може бути властиве почуття провини, що періодично виникає як реакція на неправильні дії. Помилки та невдачі можуть викликати невпевненість і нерішучість та виражений внутрішній конфлікт, тимчасове зниження самооцінки. Водночас даний тип тривожності не призводить до невротичних станів і зникає внаслідок надання вчасної психологічної допомоги.

Підвищений рівень напруженості (41%) свідчить про наявність незадоволених потреб і нереалізованих цілей. Це виявляється в підвищеній дратівливість та збудливість. Тривале перебування у цьому стані призводить до відчуття хронічної втоми, емоційної нестійкості з переважно зниженим життєвим тонусом, незадоволення оточуючими. 39 % безробітних мають знижений рівень емоційної стабільності.

Це означає, що даний відсоток безробітних не здатні управляти власними емоціями за умов часто повторюваних стресових чинників. Часто спостерігається відчуття неможливості справитися з життєвими труднощами, небажання розв'язувати проблеми, невпевненість в собі і часта втомлюваність.

Також у безробітних виявлено низький рівень самооцінки (44 %) та особистісної активності (62%). У 23 % безробітних – низький рівень інтелектуального потенціалу, це говорить про те, що вони закриті до нових знань, їм важко буде опанувати нові вміння та навички, які необхідні їм у здобутті нової професії.

28 % безробітних мають низький рівень спрямованості на зміну професійної Я-концепції, з них 17 % жінок та 11 % чоловіків. А саме

зміну, вдосконалення або розкриття нових особистісних та професійних якостей, які необхідні безробітному у здобутті нової професії.

Зробивши аналіз емпіричного дослідження, нами було розроблено типологію безробітних громадян. В основу типології були покладені соціально-психологічні особливості безробітного, відповідно моделі соціально-психологічних обмежень готовності безробітних до зміни професії та перенавчання, які впливають на професійну успішність особистості. В основу теоретичної моделі суб'єктивних обмежень готовності безробітних до зміни професії та перенавчання були покладені 4 компоненти: мотиваційний, орієнтаційний, пізнавальний та емоційно-вольовий.

Соціально-успішний тип. Даний тип безробітних має потребу у визнанні заслуг і зворотному зв'язку (відгуках про роботу), прагнення до завоювання визнання з боку інших людей, у тому числі, щоб оточуючі цінували заслуги, досягнення, особистісні та професійні успіхи. Мають високий рівень потреби в самовдосконаленні, а саме потреба в особистісному та професійному розвитку і зростанні, бажання самостійності та незалежності, а також у відчутті затребуваності. Мають високий рівень мотивації в постановці для себе складних цілей, дотримання поставлених цілей та бути самовмотивованим. безробітних мають високий рівень потреби в розмаїтті, змінах і стимуляції, готовності до дій, намагання уникнути рутини (монотонної та нудної роботи). Даний тип має потребу в соціальних контактах: спілкуванні з широким колом людей, придбанні професійних зв'язків, прагнення працювати з різними людьми.

Особа ставить перед собою реальні цілі, налаштована на досягнення, мотиви діяльності в цілому систематичні, ієрархізовані. Практично все, що вона робить, особа може пояснити з точки зору доцільності. Не схильний до порожнього проведення часу. Притаманна рішучість та впевненість в собі. Досить хороший енергетичний потенціал. Ставить перед собою цілі, знаходить шляхи та засоби їх досягнення. Досить тверезо оцінює результати своєї діяльності. Він не переоцінює, але й не недооцінює свої результати. В оцінках інших людей та подій досить неупереджений. Особистісний ріст динамічний.

Емоційно стабільні, вміють досягати успіху незважаючи на перешкоди в мотиваційній, орієнтаційній та пізнавальній сферах.

Даний тип безробітних налаштований на пізнання та засвоєння нового, прагнуть опанувати нові вміння та навички, і в них є всі можливості реалізувати свої знання в майбутній професії, даний тип безробітних з легкістю може опанувати нову професію.

Невмотивований тип. Даний тип безробітних має низький рівень прагнень до особистісного і професійного розвитку, прагнень до досягнення успіху та поставлених цілей. Безробітні мають низьку мотивацію до змін у власному житті, вони не прагнуть змінювати дану ситуацію, в якій вони опинилися, не прагнуть встановлювати соціальні контакти, відсутність бажання встановлювати професійні зв'язки, невміння встановлювати контакти з іншими людьми.

Це означає, що явно виражена мета їхньої діяльності полягає не в тому, щоб добитися успіху, а в тому, щоб уникнути невдачі, всі їхні думки і дії в першу чергу підпорядковані саме цій меті. Людина, спочатку мотивована на невдачу, виявляє непевність у собі, не вірить у можливість добитися успіху, боїться критики. Люди, орієнтовані на невдачі, навпаки, нерідко характеризуються неадекватністю професійного самовизначення, віддаючи перевагу або занадто легким, або занадто складним видам професій. При цьому вони нерідко ігнорують об'єктивну інформацію про свої здібності, мають завищену або занижену самооцінку, нереалістичний рівень домагань.

Цілі, які перед собою ставить особа не завжди обґрунтовані, нестійкі. Не всі дії доцільні, іноді схильний до марного проведення часу. У випадку утруднення з вибором мети легко користується підказкою ззовні, готовий прийняти ціль ззовні. Щоб підготувати себе до виконання будь-якої діяльності - завжди потрібна певна сила волі, щоб "зібратися".

Даний тип безробітних схильні переоцінювати результати своєї діяльності. Успіх викликає напади сильних веселощів, невдача викликає неадекватну поведінку. Навіть незначні події здатні викликати справжнє потрясіння. Людина як би знаходиться в стані хронічного переходу. Особистісний ріст безробітного непередбачуваний, багато в чому випадковий. Як правило, підвищена тривожність. Інтерес до свого внутрішнього світу.

Професіонал. Даний тип безробітних має хибну установку, що набуті знання не можливо буде реалізувати в майбутній професії, закриті до нових знань. Неадекватно оцінюють ситуацію, я якій опинилися та роблять неправильні висновки. Окрім цього, як показує дослідження, серед безробітних громадян дорослого віку значна частина осіб з вищою освітою. Високий рівень освіти в значній мірі стає на заваді перенавчанню. Люди, які мають значний виробничий стаж, високий інтелектуальний потенціал, високий рівень освіти, кваліфікації, як правило, характеризуються високим рівнем домагань, неадекватною самооцінкою (або завищену або занижену). Вони не можуть адекватно оцінити ситуацію на ринку праці й свої шанси. Мають неадекватну оцінку свого професійного рівня (сформованістю вмінь та навичок) та рівня компетентності (системи знань).

Емоційно-нестабільний тип. Безробітні мають занижену самооцінку, відчуття розгубленості та безвиході. Це означає, що даний тип безробітних не здатні управляти власними емоціями за умов часто повторюваних стресових чинників. Часто спостерігається відчуття неможливості справитися з життєвими труднощами, небажання розв'язувати проблеми, непевненість в собі і часта втомлюваність. Безробітні схильні ускладнювати та драматизувати ситуацію, можлива деяка апатичність, млявість. Схильність ставитися до всього серйозно і насторожено, внаслідок надмірного занепокоєння за своє майбутнє і панування загального песимістичного настрою. Виявляється тенденція постійно замислюватися про наслідки своїх вчинків, очікуючи можливих невдач та нещастя. Мають низький рі-

вень самоконтролю, організованості та розвитку вольових якостей, що проявляється в деякій непослідовності в постановці та досягненні значущих цілей.

Соціально неуспішний тип. Для даного типу безробітних характерний сильно фрустрований стан, це виражається в неможливості ставити перед собою конструктивні цілі. Мотиви діяльності безсистемні, неієрархізовані. Замість того, щоб ставити реальні цілі діяльності, досягати вагомих результатів, людина обмежується постановкою або «мікроцілей», обмежених певною ситуацією, або ж фіксується на постановці глобальних цілей. Одним з виразів останнього є пошук так званого «сенсу життя».

Особа відчуває хронічну нестачу коштів у досягненні поставлених цілей. Типові прояви обмеженості у виборі засобів: низький енергетичний потенціал, конформність, сильна залежність від ситуації, від інших людей (в першу чергу від їхньої думки), сугестивність, велика кількість психологічних комплексів, які в тому числі заважають використовувати на 100% внутрішній потенціал.

Людина схильна недооцінювати результати своєї діяльності. Ригідність, зайва критичність. В оцінках поведінки інших людей переважає відтінок критиканства, несхвалення. Яскравим проявом ригідності є персеверація: багаторазові і нав'язливі повторення. Безробітний неодноразово повторює одну й ту ж фразу, здійснює одну й ту ж дію. Рідко відчуває сильні емоції, навіть найефектніші результати не викликають яскравого задоволення або ж засмучення. Має схильність йти в мрії та фантазії від реалій зовнішнього світу. Даний тип безробітних має низький рівень внутрішньо особистісної психічної активності. Інтереси мають суто прагматичну, приземлену спрямованість.

Високий рівень схильності до тривожно-депресивних станів, що проявляється в боязкості, невпевненості і нерішчучості, виникнення страхів. При цьому характерні: мінливість настрою, похмурі передчуття, раптово виникаюче почуття провини. У випадку невдач і помилок спостерігається виражений внутрішній конфлікт, різке зниження самооцінки. Спостерігається підвищена старанність та скрупульозність у виконанні роботи.

Даний тип безробітних мають низький рівень радикалізму, а саме низький рівень прагнень до новаторства, експериментів та реформ.

Недостатня рішучість у відстоюванні своєї позиції і власної думки. Проявляється піддатливість з боку оточуючих, схильність приймати рішення з урахуванням думки авторитетних осіб. Низький рівень самоконтролю, організованості, що проявляється в деякій непослідовності в постановці та досягненні значущих цілей. Слабкою стороною є імпульсивність, схильність відволікатися на незначні та несуттєві справи.

Мають високий рівень напруженості, зумовлений наявністю незадоволених потреб і нереалізованих цілей. Це виявляється в дратівливості, збудливості. Тривале перебування у цьому стані призводить до

відчуття хронічної втоми, емоційної нестійкості з переважно зниженим життєвим тонусом, незадоволення оточуючими.

Висновок. Отже, люди, які опинилися без роботи мають стійкі особистісні особливості, що дозволяють розділити їх на п'ять типів з метою розробки необхідних і адекватних психокорекційних заходів. Побудована типологія допоможе психологам підібрати ефективні методи для психологічної підтримки та допомоги безробітних громадян.

Дана типологія дасть можливість спеціалістам служби зайнятості здійснювати роботу з безробітними в напрямку підвищення їх адаптаційного потенціалу в професійній сфері та готовності до зміни професії та перенавчання, що в свою чергу дозволить мінімізувати рівень реального безробіття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеев Л.Г., Ортікова Н.В. Професійна орієнтація безробітних громадян та молоді: Навч.-метод. розробка – К.: ІПК ДСЗУ, 2013. – 55 с.
2. Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (24 листопада 2011 р., м.Київ): у 2 ч. – ч.1./ уклад.: Л.М.Капченко, С.О.Тарасюк, Л.Г.Авдеев та ін. – К.: ІПК ДСЗУ, 2011. – 324с.
3. Калеп Л. Профессиональная переориентация. Формирование мотивации выбора новой профессии у безработных // Персонал. — 1998. — № 2. — С. 66–68.
4. Киричук О.В., Тарасюк С.О. Психологічні особливості Я-концепції безробітного. – К.: 2013.
5. Кричевский Р. Л. Психология профессиональной карьеры / Психология профессиональной деятельности //Под общ ред. А. А. Деркача. М.: Изд-во РАГС, 2006. С. 82-85.
6. Психология и педагогика. //Под ред. Слостенина В.А., Каширина В.П. -М.: Изд-во Юрайт, 2013.
7. Скульська В.Є. Безробітний змінює професію //Праця і зарплата. – 2007. –№11.

REFERENCES

1. Avdieiev L.H., Ortikova N.V. (2013). *Profesiina oriientatsiia bezrobitnykh hromadian ta molodi* [Professional orientation unemployed and Youth]. Kyiv: IPK DSZU. [Ukrainian].
2. Avdieiev L.H., Kapchenko L.M., Tarasiuk S.O. (2011). *Aktualni problemy profesiinoi oriientatsii ta profesiinoho navchannia naseleunia* [Actual problems of vocational guidance and training Population]. *Materialy V mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (24 lystopada 2011 hoda)* - Proceedings of V International Scientific Conference. Kyiv: IPK DSZU. [Ukrainian].
3. Kaley L. (1998). *Professyonalnaia pereoryentatsyia. Formyrovanye motyvatsyy vybora novoi professyy u bezrobotnykh* [Professional orientation. Formation of motivation choosing a new profession among the unemployed]. Personal, 2, 66–68. [in Russian].
4. Kyrychuk O.V., Tarasiuk S.O. (2013). *Psykhologichni osoblyvosti Ya kontseptsii bezrobitnoho* [Psychological characteristics of self-concept unemployed]. Kyiv. [Ukrainian].

5. Krychevskiy R. L., Derkach A.A. (2006). *Psykhohohyia professionalnoi karery [Psychology careers]. Psykhohohyia professionalnoi deiatelnosti - Psychology of professional activity* . Moscow: Yzd-vo RAHS, 82-85. [in Russian].
6. Slastenyn V.A., Kashyryn V.P (2013). *Psykhohohyia y pedahohyka. [Psychology and Pedagogy]*. Moscow: Yzd-vo Yurait [in Russian].
7. Skulska V.Ie. (2007). *Bezrobitnyi zminiui profesiiu [Unemployed changing profession]*. Pratsia i zarplata, 11 [Ukrainian].

УДК 159.9:331.5

МИСЯЧНАЯ Н. Н.

КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

ТИПОЛОГИЯ БЕЗРАБОТНЫХ ГРАЖДАН

Статья посвящена рассмотрению проблемы безработицы. На основе данных эмпирического исследования определены социально-психологические ограничения, влияющие на готовность безработных к смене профессии и переобучению. В статье описано типологию безработных граждан, которая построена в соответствии модели социально-психологических ограничений готовности безработных к смене профессии и переобучению.

Ключевые слова: *безработица, социально-психологические ограничения, типология безработных граждан.*

UDC 159.9:331.5

N. N. MISYACHNA

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE TYPOLOGY OF THE UNEMPLOYED

The article deals with the problem of unemployment. Important for this situation is formed readiness to change human activity and life style to respond to changing circumstances. Psychological readiness understood as a complex personality formation, multifaceted and multilevel structure qualities, characteristics and conditions that taken together enable us to successfully perform the subject activities. Based on empirical research the social and psychological limitations that affect the willingness of the unemployed to change profession and retraining. In the article the typology of the unemployed, built under the model of socio-psychological readiness restrictions unemployed to change profession and retraining.

Keywords: *unemployment, social and psychological limitations, typology of the unemployed.*